

Spol, spolne vloge in vrednote

JANEK MUSEK

VREDNOSTNA ORIENTACIJA IN SPOL

Razlike v vrednotenju, vrednostnih orientacijah, hierarhijah in sistemih se vključujejo v tradicionalno koncepcijo spolnih vlog, "ženskosti" in "moškosti" ali psihološke spolne sheme, kot označujejo kognitivni aspekt spolne vloge ter njeno "tipiziranje" novejši avtorji (Bem, 1981; Larsen & Seidman, 1986; Markus in sod., 1982). Pri tem seveda ni mogoče gledati na razlike v vrednostnih orientacijah med moškimi in ženskami kot na povsem pristen odraz genuinih, naravnih in bioloških razlik med spoloma. Medkulturne primerjave jasno kažejo, da so vsebinske značilnosti maskulinnosti in femininnosti labilne in prehodne. V neki kulturi velja določena lastnost ali opravilo lahko za "žensko", medtem ko bo v drugi kulturi ista stvar veljala za "moško". To seveda pomeni, da takšne lastnosti ne morejo biti posledica spolne naravnosti, marveč so naučene v skladu z delovanjem obstoječih predstav o spolnih vlogah ter njihovem vplivanju na socialno učenje in socializacijo.

Med splošno ugotovljene medspolne razlike v vrednotenju bi torej sodila predvsem večja emocionalnost, intuitivnost in altruistična usmerjenost žensk na eni strani ter večja agresivnost (agonalnost in konkurenčnost), spolna dovzetnost in dosežkovna naravnost moških. To je morda delno v zvezi s procesi naravnega izbora, ki je moral ženskam preskrbeti več sposobnosti za samopreživetje in nego potomstva, moškim pa več sposobnosti za zaščito rodu in delovne obveze. Morda lahko razumno pričakujemo, da se bodo te lastnosti pokazale tudi v tem kako pripadniki obeh spolov ocenjujejo različne vrednote.

Le relativno redke značilnosti spolnih vlog bi lahko imeli za univerzalne in v njih videli morebiten odraz genuine spolne pripadnosti. Tudi med univerzalnimi razlikami v vrednotenju - univerzalnimi zato, ker jih najdemo v različnih kulturah - so nekatere verjetno predvsem odraz medkulturno uveljavljenih in razširjenih vzorcev različnih socializacijskih slogov in strategij, ki jih v teh kulturnih okoljih doživljajo pripadniki in pripadnice obeh spolov. Tako so očitno transkulturno konsistentne določene razlike v vrednostnih orientacijah moških in žensk: moški bolj cenijo kompetentnost in uspešnost, ženske pa bolj cenijo varnost in osebno moralnost (Bond, 1988). Moške v mnogih kulturah bolj vzgajajo v smeri uspešnosti in storilnostne naravnosti, k uveljavljanju v družbi ter h kompetentnosti, medtem ko ženske bolj k varnosti, altruizmu in moralnosti. Gre za razliko, ki jo je pred časom označil Bakan (1966) kot nasprotje med "agentnostjo" (delovanjem v družbi) ter "komunijo" (delovanjem v domačem krogu).

Še več razlik lahko pričakujemo *znotraj kulture* na podlagi pridobljenih vzorcev vedenja in presojanja, ki so vključeni v obstoječe spolne vloge in jih pripadniki spolov

bolj ali manj nezavedno asimilirajo v svoje obnašanje, stališča in naravnosti v teku socializacije in osebnostnega razvoja. Morda bi utegnili biti zanimiva posebno tista vrednotenja pripadnikov enega ali drugega spola, ki imajo kompenzatorični značaj, in pa ona druga, ki imajo asimilacijski značaj: vrednostna orientacija in hierarhija lahko odražata na eni strani pomanjkanje želenega (kar potlej toliko više vrednotimo), kakor tudi dejanske pozitivne izkušnje z določenim vrednostnim področjem. Po drugi strani bi lahko govorili tudi o razliki med usmeritvijo, naravnostmi in pričakovanji na vrednostnem področju ter dejanskim delovanjem na teh področjih. Nevrotične osebe bodo često (bolj kot emocionalno stabilne) izražale svoje visoko vrednotenje estetskih, samouresničitvenih in poklicnih idealov, čeprav jih bodo manj dosegale in izkušale. Po drugi strani bo npr. lepoto bolj cenil tudi umetnik, ki je estetsko doživljanje ter izkustvo zares povzdignil na nivo, ki ga v vsakdanjem življenju ne poznamo.

Življenske izkušnje pripadnikov enega ali drugega spola, ki izvirajo iz obnašanja, prirejenega spolnim vlogam in pričakovanjem, lahko vodijo do tega, da bodo eni ali drugi bolj cenili to, za kar so v življenjski situaciji prikrajšani (kompenzatorno vrednotenje), ali pa to, kar se jim je v življenju posebno priljubilo (asimilatorno vrednotenje).

Nekatere pomembne raziskave v svetu so dale nekaj osnovnih odgovorov na vprašanje, kakšne so razlike med spoloma pri ocenjevanju temeljnih vrednot. Te razlike so npr. zanimale tudi znanega ameriškega psihologa Rokeacha, avtorja morda danes najbolj uporabljane lestvice vrednot pri večjem številu respondentov. Zaradi velikega vzorca so rezultati zelo indikativni.

Tabela 1

Razlike med spoloma na Rokeachovi lestvici terminalnih vrednot (modificirano po Pogačnik, 1987)

VREDNOTE	MOSKI (n=665)	rang	ŽENSKÉ (n=744)	rang	p
mir na svetu	3.8	1	3.0	1	*** (p<0.001)
družinska varnost	3.8	2	3.8	2	
svoboda	4.9	3	6.1	3	** (p<0.01)
sreča	7.9	5	7.4	5	* (p<0.05)
samospoštovanje	8.2	6	7.4	6	** (p<0.01)
modrost	8.5	8	7.7	7	* (p<0.05)
odrešenje	9.9	12	7.3	4	*** (p<0.001)
udobno življenje	7.8	4	10.0	13	*** (p<0.001)
občutek dovršitve	8.3	7	9.4	10	** (p<0.01)
enakost	8.9	9	8.3	8	
zvesto prijateljstvo	9.6	11	9.1	9	
narodna zavest	9.2	10	9.8	11	
notranja harmonija	11.1	13	9.8	12	*** (p<0.001)
zrela ljubezen	12.6	14	12.3	14	
svet lepote	13.6	15	13.5	15	
družbena priznanost	13.8	16	15.0	17	*** (p<0.001)
veselje	14.2	17	15.0	16	** (p<0.01)
razburljivo življenje	14.6	18	15.8	18	*** (p<0.001)

Podatki kažejo, da se pojavljajo razlike med spoloma pri večjem delu vrednot. Vendar pa te razlike, če upoštevamo range, niso ekstremne; prav nasprotno, največkrat gre za razlike, ki so sicer statistično signifikantne (veliki vzorci!), vendar pa so rangi teh vrednot zelo podobni ali celo enaki. Zares velika razlika je v ocenah vrednot UDOBNO ŽIVLJENJE in ODREŠENJE. Za več kot eno samo mesto v rangih se razlikujeta le še vrednoti OBČUTEK DOVRŠITVE in ZVESTO PRIJATELJSTVO. Če strnemo razlike, ugotovimo, da moški bistveno bolj kot ženske cenijo UDOBNO ŽIVLJENJE in DRUŽBENO PRIZNANOST. Ženske pa bolj cenijo ODREŠENJE, MIR NA SVETU, SREČO, NOTRANJO HARMONIJO, MODROST in SAMOSPOŠTOVANJE. Za ameriško populacijo (vsaj za tisto izpred okrog dvajsetih let) bi torej veljala ugotovitev, da najdemo nekaj bistvenih razlik med spoloma v vrednostni orientaciji. Ženske so bolj orientirane k religioznim in duhovnim vrednotam (odrešenje, modrost), k notranjim vrednotam in miru (notranja harmonija, samospoštovanje, sreča, mir na svetu). Moški so bolj orientirani k hedonskim vrednotam (udobno življenje, veselje, razburljivo življenje), k storilnosti, ustvarjanju in (družbenemu) doseganju (občutek dovršitve, družbena priznanost), k elevteričnim vrednotam (svoboda).

Te razlike se kar lepo ujemajo s tradicionalnim pojmovanjem razlik med spoloma; po tem pojmovanju naj bi bile ženske bolj emotivne, osebno in družinsko orientirane, miroljubne; vsaj po gomjih podatkih bi lahko zatrdili, da so v splošnem tudi bolj religiozne in duhovno orientirane. Moški naj bi bili v splošnem bolj agresivni, tekmovalni, storilnostno naravnani, libidni (hedonistični), teže naj bi prenašali omejitve. Zanimivo je, da je po Rokeachu pri ženskah opaziti višje vrednotenje samospoštovanja; v tem se morda odraža dejstvo, da so ženske zaradi svoje družbene vloge in odrinjenosti prizadete v samospoštovanju in da so posebno občutljive na to vrednoto (kompenzacijsko vrednotenje?).

V eni naših raziskav je Pogačnik (1987) primerjal rang lestvice 22 vrednot (iz njegove lestvice vrednot LV) pri moških in ženskah iz treh vzorcev: dijaškega, višješolskega in odraslega. Tabela 2 kaže dobljene range vrednot in razlike med moškimi in ženskami. Pomembne razlike nastopajo pri vrednotah IMETJE, LJUBEZEN, USTVARJALNI DOSEŽKI (te ocenjujejo kot bolj pomembne moški) in pri vrednotah OSEBNA VARNOST, POČITEK, RAZUMEVANJE S STARŠI, SVET LEPOTE in UDOBNO ŽIVLJENJE (kjer se pojavlja višji rang pri ženskah). Pri vzorcu odraslih bi lahko opazili tendenco k različnemu ocenjevanju še pri vrednotah MOČ, OSEBNA IZPOPOLNITEV, PRESKRBLJENOST S HRANO IN PIJAČO ("gospodinjstvo" razumljena potreba?), kjer so višji rangi pri ženskah in vrednotah SPOŠTOVANJE DRUŽBENIH NAČEL ter UGLED V DRUŽBI, kjer je višji rang pri moških. Toda razlike niso konsistentne in morda se pojavljajo tudi interakcije med spremeljivkami spola, starosti in izobrazbe. Kljub temu so nekatere razlike, ki jih ugotavlja Pogačnik, v soglasju s splošnim trendom, da moški bolj cenijo ustvarjanje, materialno uspešnost in spolnost, ženske pa bolj osebno varnost ter medosebne odnose. Pogačnikove ugotovitve se delno ujemajo tudi z rezultati študij, ki jih bomo navedli v nadaljevanju.

Tabela 2

Povprečni rangi vrednot glede na spol (Pogačnik, 1987)

VREDNOTA	DIJAKI		VŠOD		SAVA	
	ženske N=102	moški N=114	ženske N=38	moški N=26	ženske N=75	moški N=140
družbena pripadnost	10.17	10.50	9.17	9.50	9.08	9.15
imetje	18.32*	16.00	17.17	16.75	17.55*	15.18
ljubezen	10.30	11.00	10.50*	4.83	14.75*	9.73
moč	16.00	16.86	16.17	16.50	14.71	17.15
nove izkušnje	13.25	12.28	12.50	11.00	12.94	12.65
osebna izpolnitev	8.63	7.25	5.00	8.50	5.11	7.86
osebna varnost	9.64	10.30	11.00	10.00	7.75*	11.19
otroci	10.50	11.75	8.25	11.83	7.20	7.67
počitek	16.00	16.50	16.25*	17.50	17.19	16.78
poklic	5.14	4.77	8.83	8.00	5.59	4.48
preskrbljenost						
s hrano, pijačo	13.00	13.50	14.50	16.00	14.33	16.33
razumevanjem						
razumevanje s starši	3.19	4.72	6.70*	8.90	9.42	8.17
spoštovanje						
družbenih načel	7.70	7.17	15.17	16.00	19.08	7.77
svet lepote	14.50*	18.71	13.50	11.50	14.75	15.93
svoboda	5.41	4.88	6.17	4.00	6.13	7.15
udobno življenje	15.70	15.50	14.17	14.00	16.42*	17.84
ugled v družbi	17.10	15.50	16.10	15.00	16.36	14.46
ustvarjalni dosežki	13.79*	10.17	13.75	10.50	11.60	9.73
vera	21.70	21.78	21.74	21.78	21.85	21.86
zvesto prijateljstvo	8.23	8.50	8.00	6.17	9.80	9.00

RAZISKOVALNI REZULTATI

I. študija: srednješolci

Primerjalne podatke o tem, kako ocenjujejo različne vrednote pripadniki obeh spolov, nam lahko posredujejo tudi naše raziskave vrednot. V eni teh raziskav je sodelovalo 100 srednješolcev, od tega 54 žensk in 46 moških. Šlo je za dijake družboslovne in tehnične srednje šole. Starost se je gibala v povprečju okrog 18 let. Raziskava je potekala v letu 1984 in 1985. Kot mera za ugotavljanje vrednot in vrednostne usmerjenosti je bila uporabljena Muskova lestvica vrednot, ki zajema 37 različnih vrednot (Musck, 1986; Mohorič, Brenk in Musck, 1986).

Razlike v ocenjevanju posameznih vrednot prikazuje tabela 3. V prvi skupini vrednot, ki zajema pretežno (vendar ne izključno) hedonske vrednote (UDOBJE, SPOLNOST, ZANIMIVO ŽIVLJENJE, DENAR, IZGLED, INTIMNOST, NAVEZANOST) se je signifikantna razlika pojavila pri vrednoti INTIMNOST ("imeti dovolj zasebnega življenja ter intimnosti"). To vrednoto ocenjujejo ženske v primerjavi z moškimi kot signifikantno bolj pomembno. Pri drugi skupini vrednot je signifikantna razlika pri vrednoti UGLED ("uživati ugled in spoštovanje v družbi"), ki jo spet ženske ocenjujejo kot bolj pomembno. V tretji skupini sta dve takšni vrednoti: LEPOTA ("uživati v umetnosti in lepoti") in UPANJE ("upati in verjeti v prihodnost"); spet obe cenijo ženske kot signifikantno bolj pomembne. V naslednji skupini ocenjujejo tokrat moški kot pomembnejšo vrednoto ZDRAVJE ("ceniti in čuvati zdravje"). V peti skupini vrednot je pomembna razlika pri vrednoti ALTRUIZEM ("biti skupaj z ljudmi in jim pomagati"), ki je spet bistveno pomembnejša za ženske. Od preostalih vrednot se spola pomembno razlikujeta še v oceni vrednot RESNICA ("spoznavati resnico o sebi, življenju in svetu") in UVELJAVLJANJE ("znati uveljaviti sebe in svojo voljo"). Pri obeh menijo ženske, da gre za pomembnejšo vrednoto.

Tabela 3

Razlike med spoloma v ocenjevanju vrednot pri srednješolcih (N=100; 54 žensk, 46 moških; starost okrog 18 let)

vrednote	ženske	moški	t	pomembnost
udobje	4.48	4.41	0.17	.864
spolnost	5.67	5.91	0.77-	.446
zanimivo življ.	5.85	5.46	1.12	.268
denar	3.96	4.54	1.55-	.124
izgled	4.87	4.84	1.12	.267
intimnost	5.98	5.07	3.01	.004**
navezanost	5.41	5.46	0.15-	.883
red	4.65	4.63	0.05	.964
vzorniki	3.80	3.89	0.24-	.814
ugled	5.44	4.80	1.99	.050*
tradicija	4.20	4.00	0.56	.576
poštenje	5.87	5.83	0.17	.866
načela	5.80	5.43	1.25	.214
otroci	5.54	5.57	0.08-	.935
zanimiv poklic	6.57	6.13	1.96	.055x
napredek	5.28	5.35	0.22-	.827
enakost	5.70	5.63	0.26	.796
lepota	5.35	4.43	2.59	.011**
upanje	5.61	4.74	2.33	.022*

vrednote	ženske	moški	t	pomembnost
zdravje	6.04	6.52	2.25-	.027*
hrana	5.04	5.54	1.48-	.141
prijateljstvo	6.59	6.20	1.80	.070x
družabnost	5.78	5.87	0.35-	.726
prosti čas	5.91	5.30	1.93	.057x
zabava	5.63	5.93	1.04-	.303
ljubezen	6.41	6.48	0.41-	.68
altruizem	6.17	5.24	3.66	.000***
mir	6.35	6.15	0.92	.359
ustvarjanje	5.59	5.83	0.90-	.368
svoboda	6.11	5.98	0.63	.531
varnost	5.83	5.26	1.88	.063x
osebna rast	6.31	6.02	1.27	.207
resnica	6.11	4.80	4.00	.000***
družinska sreča	6.35	6.35	0.02	.986
gibanje	5.48	5.26	0.72	.475
uveljavljanje	5.61	4.52	3.40	.001***
izkazovanje	5.81	5.26	1.68	.098x

Pogled na tabelirane podatke nam pokaže še nekaj zanimivega. V splošnem ocenjujejo ženske navedene vrednote kot pomembnejše v primerjavi z moškimi. Zato so morda primerjave med sredinami sistematično popačene; razlike med ženskami in moškimi ocenami so morda tudi odraz splošnega trenda, da ženske dajejo višje ocene. To pa pomeni, da morda v primeru, ko imamo višje ocene pri ženskah, sistematično precenjujemo obstajanje razlik (ki so dejansko manj pomembne) in v primeru, ko imamo višje ocene pri moških, sistematično podcenjujemo obstoj razlik (ki so morda bolj pomembne). To popačenje bi korigirali, če bi npr. "umetno" dvignili VSE ocene moških (ali zmanjšali vse ocene žensk).

Pomagamo si lahko tudi na drug način, tako da primerjamo range dobljenih ocen. Naslednja tabela nam kaže, kakšen rang imajo posamezne vrednote pri ocenah pomembnosti, ki so jim jih dale ženske in moški.

Tabela 4

Razlike med rangi vrednot pri ženskah in pri moških (isti vzorec kot v tabeli 3)

VREDNOTA	rang ženske	rang moški	razlika
prijateljstvo	1	4	(-3)
zanimiv poklic	2	6	(-4)
ljubezen	3	2	(+1)
mir	4	5	(-1)
družinska sreča	5	3	(+2)
osebna rast	6	7	(-1)
altruizem	7	25	(-18)
svoboda	8	8	(0)
resnica	9	28.5	(-19.5)
zdravje	10	1	(+9)
intimnost	11	26	(-15)
prosti čas	12	21	(-9)
poštenje	13	12.5	(+0.5)
zanimivo življenje	14	17.5	(-3.5)
varnost	15	23	(-8)
izkazovanje	16	23	(-7)
načela	17	19	(-2)
družabnost	18	11	(+7)
enakost	19	14	(+5)
spolnost	20	10	(+10)
zabava	21	9	(+12)
upanje	22	30	(-8)
uveljavljanje	23	33	(-10)
ustvarjanje	24	12.5	(+11.5)
otroci	25	15	(+10)
gibanje	26	23	(+3)
ugled	27	28.5	(-1.5)
navezanost	28	17.5	(+10.5)
lepota	29	34	(-5)
napredek	30	20	(+10)
izgled	32	16	(+15)
red	33	31	(+2)
udobje	34	35	(-1)
tradicija	35	36	(-1)
denar	36	32	(+4)
vzorniki	37	37	(0)

Razlike med rangi so kar "zgovorne". Vrednote, ki imajo pri ženskah bistveno višji rang kot pri moških, so, če gremo po vrsti: RESNICA (razlika je kar 19.5; pri ženskah na 9. pri moških na 28.-29. rang!), ALTRUIZEM (18), INTIMNOST (15),

UVELJAVLJANJE (10), PROSTI ČAS (9), VARNOST (8), UPANJE (8), IZKAZOVANJE (7), LEPOTA (5) in ZANIMIV POKLIC (4).

Pri moških pa imajo bistveno višji rang kot pri ženskah vrednote HRANA (15), ZABAVA (12), USTVARJANJE (11.5), NAVEZANOST (10.5), NAPREDEK (10), SPOLNOST (10), OTROCI (10), ZDRAVJE (9), DRUŽABNOST (7), ENAKOST (5), IZGLED (5), DENAR (4).

Če bi skušali zdaj upoštevati oboje rezultate, tako razlike v ocenah kot razlike v rangih, bi lahko vendarle rekli, da so med žensko in moško mladino bistvene razlike v vrednostnih orientacijah. Kot kaže, je za vrednostno orientacijo žensk značilno poudarjanje altruističnih, notranjih in osebnih vrednosti. Ženske so tudi vrednostno videti bolj usmerjene v emotivni in doživljajski svet. Pri moških pa je bolj v ospredju čutna, hedonska in materialna usmerjenost, pa tudi usmerjenost v delo, ustvarjanje in napredek.

Vendar pa ne smemo pozabiti, da razlike v ocenah niso zares drastične in da tako moški kot ženske kvalitativno ocenjujejo temeljne vrednote približno enako. Statistično gledano seveda postanejo razlike kmalu pomembne, toda pri vsem tem gre največkrat za razlike v stopnji vrednotenja, nikakor pa ne v smeri ali kvaliteti vrednotenja.

II. študija: odrasli

V drugi raziskavi so ocenjevale vrednote odrasle osebe različnega spola, starosti in izobrazbe. Numerus vzorca je bil 133 oseb. Tabela 5 prikazuje korelacije med ocenami posameznih vrednot iz Muskove lestvice 37 vrednot in spolom.

Tabela 5

Korelacija med spolom in oceno pomembnosti vrednot (vzorec 133 odraslih oseb)

VREDNOTA	KOEFICIENT KORELACIJE
zdravje	0.02
upanje	0.10
ljubezen	-0.02
denar	-0.06
ustvarjanje	-0.22*
uveljavljanje	-0.07
tradicija	0.07
prostor/gibanje	-0.01
red/disciplina	0.01
mir/sloga	0.06
prosti čas	0.07
altruizem	0.15
varnost	0.13
zanimivo življenje	-0.05
udobje	-0.02

VREDNOTA	KOEFICIENT KORELACIJE
izkazovanje	-0.12
svoboda	-0.07
lepota	0.08
zabava	-0.14
prijateljstvo	0.14
otroci	0.14
enakost	0.11
zanimiv poklic	-0.02
družinska sreča	0.08
ugled	0.02
hrana/pijača	-0.09
napredek	-0.16
poštenje	0.10
fizična privlačnost (izgled)	0.01
družabnost	0.00
vzorniki	-0.07
načela	-0.09
intimnost	-0.08
resnica	-0.03
spolnost	-0.24**
osebna rast	-0.16
navezanost	0.06

Tudi ti podatki kažejo na zelo zmerno povezanost spola z ocenjevanjem pomembnosti vrednot. Statistično signifikantna je korelacija le pri vrednotah USTVARJANJE in SPOLNOST, obe ocenjujejo moški kot pomembnejši. To se nekako ujema s podatki, ki smo jih dobili pri vzorcu mladostnikov. Morda bi kazalo omeniti še tiste vrednote, kjer se korelacija približuje statistični pomembnosti: moški tendirajo k višjemu vrednotenju OSEBNE RASTI, ZABAVE ter NAPREDKA, ženske pa k višjemu vrednotenju ALTRUIZMA, VARNOSTI, PRIJATELJSTVA in OTROK. Vse to se ujema z ugotovitvami, ki smo jih že navedli: med vrednotami, ki jim dajejo prednost moški (v primerjavi z ženskami), so hedonske vrednote in ustvarjanje, med vrednotami, ki jim dajejo prednost ženske, pa so altruistične vrednote.

III. študija: končana osnovna šola

Majhne razlike med spoloma pri ravnokar obravnavanem vzorcu odraslih oseb so kar malce presenetljive. Ali je mogoče, da se te razlike pri heterogeni odrasli populaciji na nek način zabrišejo? Na to vprašanje bi lahko jasno odgovorile le raziskave, ki bi omogočile, da dobimo vpogled v vrednostne hierarhije pri različnih starostih odrasle populacije. Prav mogoče je, da v bolj homogenih skupinah nastopajo večje razlike, da pa se te razlike zaradi različnih smeri razlik nato v celotni populaciji izničijo. Toda po drugi strani bi le pričakovali vsaj nekoliko večjo potrditev najbolj pričakovanih razlik, zlasti pri vrednotah, kjer te razlike niso le večkrat ugotovljene, temveč celo medkulturno stabilne.

Lažje odgovorimo na vprašanje, kako je s pojavljanjem razlik med spoloma v vrednotenjih pri populaciji, ki je še mlajša od prej obravnavanega vzorca srednješolcev. Gre za rezultate raziskave, ki je zajela 52 fantov in 20 deklet v starosti okrog 15 let. Eni in drugi so ocenjevali 20 vrednot na sedemstopenjski ocenjevalni lestvici. Rezultate prikazuje tabela 6.

Iz tabele je razvidno, da fantje ocenjujejo kot pomembnejše vrednote DENAR, ZANIMIVO ŽIVLJENJE, dekleta pa UPANJE, POŠTENO ŽIVLJENJE, UVELJAVLJANJE, LEPOTA, DRUŽINSKA SREČA in SAMOIZPOPOLNJEVANJE. Ti rezultati ponovno - v precejšnjem soglasju z nekaterimi že navedenimi iz drugih raziskav - kažejo, da je v vrednostni hierarhiji moških relativno več poudarka na materialni uspešnosti in dosežkih v življenju, pri vrednostni orientaciji žensk pa so bolj poudarjeni vidiki osebnega doživljanja (upanje, notranja poštenost, lepota), družinskega življenja in osebnostne rasti.

Tabela 6

Razlike med fanti in dekleti v oceni pomembnosti 20 vrednot
(N=72; N fantov=52, N deklet=20; starost okrog 15 let)

vrednota	fantje		dekleta
družba	6.08		6.30
denar	5.65	>	4.80
ljubezen	6.52		6.80
razumevanje s starši	6.54		6.90
upanje	4.94	<	6.55
pošteno življenje	5.92	<	6.55
uveljavljanje	5.29	<	6.10
varnost	6.12		6.60
zanimivo življenje	6.56	>	6.05
lepota	5.21	<	6.15
zabava	6.27		6.75
prijateljstvo	6.60		6.90
družinska sreča	6.06	<	6.75
delo	6.40		6.50
ugled	5.88		5.95
hrana in pijača	6.04		5.85
privlačen izgled	5.87		6.05
vzorniki	4.25		4.45
samoizpopolnjevanje	5.79	<	6.35
vera v posmrtno življenje	2.94		3.30

Prvi in najslošnejši zaključek glede odnosov med spolom in vrednotami bi kazal na zmeren vpliv spolne pripadnosti na ocenjevanje vrednot (vrednostne hierarhije in vrednotno orientacijo) pri posameznikih. Teško bi npr. lahko govorili o izrazito "ženski" ali pa "moški" vrednostni orientaciji. Glede vrednostne naravnosti so med ženskami in moškimi verjetno manjše razlike, kot so denimo med različnimi kulturami, sloji, poklicnimi skupinami in kot so morda celo med starostnimi skupinami. To velja vsaj za vocalne vrednote. Zdi se, da socializacija in kulturno učenje ne dovoljujeta med spoloma tolikšnih razlik v vrednotenju in v ocenjevanju temeljnih vrednot, kot jih sicer dovoljujeta in celo zahtevata v socialnem in drugem obnašanju, kar se lepo vidi v še vedno dovolj razločenih spolnih vlogah. Kulturne norme, standardi in vrednote dopuščajo in tudi zahtevajo mnogo vlogovnih in vedenjskih razlik med spoloma, vendar pa kot kaže od obeh spolov v dokaj izenačeni meri zahtevajo spoštovanje in vrednotenje teh standardov in smernic. Zaradi tega navsezadnje ni presenetljivo, če raziskave kažejo na razmeroma majhne razlike med spoloma v vrednotenju in vrednostnih orientacijah (naravnostih).

Razlike pa seveda vendarle obstajajo. Iz rezultatov raziskav, ki smo jih navajali, bi lahko izluščili nekaj takšnih razlik, ki so videti kolikor toliko stabilne (pojavljajo se pri različnih raziskavah). Tako je videti, da ženske v splošnem višje cenijo lepoto, upanje (na prihodnost), uveljavljanje svojih želja, altruizem, spoznavanje resnice, intimnost in osebno rast (samoizpoponjevanje). Po drugi strani kaže, da pri moških višje kotirajo zdravje, ustvarjanje, imetje (denar) in verjetno ljubezen v povezavi s spolnostjo. Morda bi se kar dalo reči, da so ženske vrednostno bolj usmerjene k emotivnemu življenju, ekspresiji in k osebnim zadevam, medtem ko so moški bolj naravnani k dosežkom in uživanju.

Zanimivo je vprašanje, koliko lahko te razlike pripišemo naučenim spolnim vlogam, realni življenjski situaciji pripadnikov enega ali drugega spola ali pa naravnim spolnim karakteristikam. To vprašanje je kajpak aktualno vselej, kadar le imamo opraviti z različnostmi med spoloma. Morda bi nekatere razlike v vrednotenju povezali s čisto ugotavljano večjo stopnjo emocionalnosti, labilnosti in introverzije pri ženskah: vendar seveda ostaja vprašljivo, ali so to bolj genuine ali pa vlogovno priručene značilnosti.

Prav zanimivo je iskati "nasprotna vzporedja" pri vrednotenju z ozirom na spol. Tako je videti, da so moški bolj usmereni k spolnosti in spolnemu pojmovanju ljubezni (in ju višje cenijo), medtem ko so ženske bolj usmerjene v vrednotenje intimnosti, medsebojnega razumevanja in altruizma. Moški so, kot je videti, bolj občutljivi na zdravje in imetje, ženske bolj na osebno integriteto. Moški so bolj storilnostno in dosežkovno naravnani, bolj konkurenčni in agonistični, ženske pa očitno bolj cenijo nekatere pomembne duhovne vrednote. Moški so verjetno nekoliko bolj hedonistični, toda ženske bolj cenijo lepoto umetnosti in narave.

Ni se lahko ubraniti vtisu, da so nekatere razlike povezane z realno življenjsko situacijo. Ta lahko vpliva na ocene vrednot na dva, lahko povsem nasprotna načina: po eni strani bomo npr. bolj cenili tisto, česar nam manjka ("vrednote pomanjkanja"), po drugi strani pa bomo morda tudi bolj cenili tisto, kar poznamo in čemur se težko

odpovemo. V vsakem primeru bo imela za nas veliko težo stvar, za katero si prizadevamo, ne glede na to, ali nam je manjka in jo pogrešamo, ali pa nam pripada in je na pogrešamo. Zdi se, da pri vrednotenju prihajata v poštev obe "logiki". Višje ocene vrednot uveljavljanja in izkazovanja pri ženskah so morda posledica tega, da pripadnice tega spola v večji meri pogrešajo uresničenost teh vrednot, kar pač izvira iz njihove življenjske realnosti. Morda bi nekaj podobnega lahko veljalo tudi za višje ocene, ki jih dajejo ženske osebnostni rasti, lepoti, upanju, prostemu času; vse to so namreč vrednote, ki bi jih lahko cenil zlasti nekdo, pri katerem (še) niso dovolj uresničene. Zanimivo je, da so prav to tudi vrednote, ki jih bolj cenijo emocionalno labilne, kakor pa stabilne osebe; in znano je, da je pri ženskah bistveno več emocionalnosti in tudi čustvene labilnosti. Podobno pa morda moški bolj cenijo zdravje, saj je znano, da je prav "krepki" spol zdravstveno bolj ogrožen in občutljiv. Nasprotna logika morda velja za višje ocene hedonskih in lukrativnih vrednot pri moških.

Ob rezultatih, s katerimi razpolagamo, se pojavlja še več drugih vprašanj. Zanimiva so zlasti vprašanja, ki zadevajo različne interakcije med spolom in drugimi dejavniki, ki se kažejo v ocenjevanju vrednot.

Kako se npr. odražajo razlike med spoloma v vrednotenju pri različnih kulturah? Če primerjamo naše podatke (tabele 2,3,6) s podatki Milтона Rokeacha iz ZDA (tabela 1), v resnici najdemo nekaj takšnih razlik. Najbolj "pade" v oči dejstvo, da se pomembne razlike med spoloma pojavljajo pri večini vrednot Rokeacheve lestvice, medtem ko v naših raziskavah te razlike niso tako izrazite (kar nam je narekovalo sklepno formulacijo o zmernih razlikah). Vendar je treba reči, da tudi razlike, ki jih ugotavlja Rokeach, niso ravno drastične. Ker so ugotovljene na velikih vzorcih, so seveda te razlike zelo signifikantne. Pojavljajo se celo signifikantne razlike med vrednotami, ki so pri obeh spolih na istem rangju. MIR NA SVETU je pri obeh spolih najvišje ocenjena vrednota, vendar je razlika v vrednosti povprečnih rangov pomembna; enako velja za vrednote SVOBODA (3. rang pri obeh spolih), SREČA (5. rang), SAMOSPOŠTOVANJE (6. rang), RAZBURLJIVO ŽIVLJENJE (18. rang), majhne razlike v rangih so tudi pri vrednotah MODROST, NOTRANJA HARMONIJA, VESELJE, DRUŽBENA PRIZNANOST.

Nekateri Rokeachevi podatki se dobro skladajo tudi z našimi ugotovitvami. Pri nas tako kot v ZDA, ženske bolj cenijo notranje, osebne in duhovne vrednote (notranja harmonija, samospoštovanje, odrešenje pri Rokeachu, samoizpopolnjevanje, osebna rast, samoafirmacija, upanje, vera pri naših raziskavah). Moški v obeh primerih bolj cenijo kompetentnost, dosežke in hedonske ter materialne vrednote (pri Rokeachu npr. občutek dovržitve, udobno življenje, pri nas ustvarjalni dosežki, denar oziroma imetje). Druge razlike pa se v obeh primerih niso potrdile. Tako je npr. v naših raziskavah vrednotenje lepote skoraj med najbolj značilnimi "ženskimi" vrednotami, medtem ko pri Američanih tu med spoloma ni bistvenih razlik. Pri Američanih so po drugi strani bolj jasno izpadle nekatere tradicionalno "moške" vrednote, npr. avanturizem (razburljivo življenje), svoboda, družbena priznanost. Upoštevati pa moramo seveda tudi dejstvo, da naši rezultati niso direktno primerljivi z Rokeachevimi; navsezadnje gre za nekoliko drugače formulirane vrednote (v večini primerov) in seveda tudi za različnosti v vzorcih.

Nedvomno obstajajo tudi druge interakcije s spolom pri ocenjevanju vrednot. To velja npr. za starost, šolanje, poklic in morda še katere dejavnike. Pomembnejše od teh interakcij bomo obravnavali v zvezi s temi spremenljivkami v drugih poglavjih.

Na koncu bi lahko zaključili, da v ocenjevanju vrednot obstajajo razlike med spoloma, da pa te razlike ne kažejo na velika nasprotja v ocenah. Bolj gre za razlike v relativnih poudarkih in rangih določenih vrednot. Na podlagi raziskovalnih rezultatov lahko sodimo, da ženske bolj cenijo vrednote, ki so v zvezi z emotivnim in duhovnim življenjem, osebnim razvojem in harmonijo, samospoštovanjem in samoafirmacijo, medsebojnim razumevanjem ter altruizmom. Moški bolj (kot ženske) cenijo ustvarjalnost in dosežke, materialne dobrine in telesno zdravje ter družbeni red (glej spodnjo razpredelnico).

Tabela 7

Sklepni pregled razlik med spoloma v vrednotenju

ŽENSKÉ	MOŠKI
osebni razvoj (osebna rast, osebna izpopolnitev)	kompetentnost, ustvarjalnost in dosežki (ustvarjati novo in pomembno, ustvarjalni dosežki)
duhovne vrednote (resnica, upanje, vera)	materialne in hedonske vrednote (imetje, denar, zdravje)
samospoštovanje, samoafirmacija (uveljavljanje sebe in svoje volje)	družbeni red (spoštovanje družbenih načel)
socialne vrednote in altruizem (biti z drugimi in pomagati)	
V SPLOŠNEM: više vrednotijo emotivno, osebno, doživljajsko, notranje, duhovno; mir, harmonijo- altruizem	V SPLOŠNEM: više vrednotijo čutno, zunanje, materialno; ustvarjanje in dosežke; aktivnost in kisanje; hierarhijo in družbeno disciplino

Ugotovljene razlike so po vsej verjetnosti odraz življenjske situacije, socializacijskega procesa in izkušenj, ki prevladujejo pri obeh spolih. To pa je zopet lahko posledica bodisi genuinih razlik med spoloma ("naravnega" spola), bodisi naučenih spolnih vlog in pričakovanj. Prav mogoče je, da se v opaženih razlikah skrivajo nekatere poteze, ki jih vsebuje tradicionalni koncept "ženskosti" (emocionalnost, altruistični čut, več subtilnosti) in "moškosti" (agresivnost in agonizem, trda fizičnost in materialnost) in so morda res tesneje povezane z naravno spolno pripadnostjo. Druge razlike bolj verjetno izvirajo iz družbenega posredovanja in socialnega učenja, ki zajema seveda tudi obnašanje, konformno spolnim vlogam: odrinjenost žensk iz sfere družbenega uveljavljanja, dosežkovna naravnost moških idr. Verjetno je pri ocenah vrednot, ki jih dajejo ženske in moški, prisoten tako moment kompenzatoričnega vrednotenja (cenimo tisto, česar nam primanjkuje) kot tudi moment

asimilatornega vrednotenja (cenimo to, kar se nam je priljubilo). V celoti je torej podoba razlik v vrednotenju, ki jih ugotavljamo med spoloma, kljub temu da te razlike niso izredno velike, dokaj kompleksna in jo lahko razumemo dobro samo, če upoštevamo prepletanje mnogih faktorjev in mehanizmov.

Med temi bi veljalo opozoriti na proces spreminjanja tradicionalnih spolnih vlog, shem in identitet, ki ga zlasti v razvitem svetu opažamo že dolgo. Delno se to spreminjanje kaže v pojavljanju t.i. psihološke (za razliko od biološke) androginiije: sprejemanja vedenjskih in kognitivnih vzorcev, ki niso spolno enostranski, marveč so tipični za obe tradicionalni spolni vlogi, za maskulnost in femininost (npr. Bem, 1974; Harrington & Andersen, 1981; Spence & Helmreich, 1981). Psihološka androginiija predstavlja torej vzorec obnašanja, ki ga ne smemo mešati z neizrazitostjo spolne vloge: psihološko androgine osebe niso tiste, ki so spolno vlogovno "indiferentne", temveč tiste, ki so prevzele nekatere značilnosti tradicionalne ženske in moške vloge. Morda je tudi porast psihološke androginiije razlog, zaradi katerega razlike vrednostnih hierarhij in usmeritev pri obeh spolih v našem kulturnem krogu niso posebno velike.

Ponovno pa moramo tudi poudariti, da so ugotovljene razlike v precejšnjem soglasju z razlikami, ki so jih kot transkulturno veljavne ugotavljali v medkulturnih raziskavah. Te potrjujejo relativno močnejšo orientiranost moških h kompetentnosti (dosežkom, neodvisnosti) in uspešnosti (udobje, moč, ugled) ter žensk k varnosti, osebni moralnosti in altruizmu.

LITERATURA

- Bakan, D., *The duality of human existence*, Chicago, Rand Mc Nally, 1966.
- Bem, S.L., *The measurement of psychological androgyny*, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1974, št. 42, str. 155-162.
- Bem, S.L., *Gender schema theory: A cognitive account of sex typing*, *Psychological Review*, 1981, št. 88, str. 354-364.
- Bond, M.H., *Finding universal dimensions of individual variation in multicultural studies of values: The Rokeach and Chinese Value Surveys*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1988, 55, 6, str. 1009-1015.
- Harrington, D.M. & Andersen, S.M., *Creativity, masculinity, femininity, and three models of androgyny*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1981, št. 41, str. 744-757.
- Larsen, R.J. & Seidman, E., *Gender schema theory and sex role inventories: Some conceptual and psychometric considerations*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986, št. 50, str. 205-211.
- Markus, H. in sod., *Self schemas and gender*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1982, št. 42, str. 38-50.
- Mohorčič, I., Brenk, K. in Musek, J., *Zadovoljenost, temeljnih motivov, vrednote, življenjski cilji ter odločitve*, *Anthropos*, 1986, št. 1-2, str. 66-71.
- Musek, J., *Temeljne kategorije in dimenzije vrednot ter vrednostne usmerjenosti*, *Anthropos*, 1986, št. 1-2, str. 49-57.
- Pogačnik, V., L.V. *Lestvica individualnih vrednot*, Priročnik, Ljubljana, Zavod za produktivnost dela, 1987.
- Spence, J.T. & Helmreich, R.L., *Androgyny versus gender schema: A comment on Bem's gender schema theory*, *Psychological Review*, 1981, št. 88, str. 365-368.